

Τα
αηδόνια
ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΔΕΚΕΜΒΡΙΑΝΑ
της
σιωπής

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Τα απρόβλεπτα της σιωπής**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Στέφανος Δάνδολος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θάνος Κακολύρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ελένη Σταυροπούλου

- © Στέφανος Δάνδολος, 2024
© Φωτογραφιών εξωφύλλου:
Μαριάννα Κατράκη [ξυλογραφία της Βάσως Κατράκη, *Δεκέμβρης 1944*].
Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Φ.Α. ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ [Βρετανικό τεθωρακισμένο όχημα, Αθήνα 1944].
Erika Brothers/Arcangel [πτηνά].
© Φωτογραφίας εσωτερικής όψης εξωφύλλου:
Μουσείο Μπενάκη/Φωτογραφικά Αρχεία [φωτογραφία Δημήτρη Χαρισιάδη, *Καφενείο Ζαχαράτου, Αθήνα Φεβρουάριος 1956*].
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2024

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2024, 8.000 αντίτυπα

ISBN 978-618-01-5592-1

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή [ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη] και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr
psychogios.gr

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΑΝΔΟΛΟΣ

Τα
αηδόνια
ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΔΕΚΕΜΒΡΙΑΝΑ
της
σιωπής

ΕΞΟΔΟΧΕΙΟΝ
ΠΙΝΔΑΡΟΣ

Σελ. 8-9: Βρετανικό τεθωρακισμένο όχημα καλύπτει Βρετανούς κομάντο προκειμένου να περάσουν δρόμο που βάλλεται από αντάρτες του ΕΛΑΣ. Αθήνα, 1944. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Φ.Α. ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ.

Η γυναίκα με τα θλιμμένα μάτια

Και με τα όνειρα ξοδεύτηκε ο καιρός. Πότε ήταν 1910 που είχαμε τη νιότη μας, πότε πέρασε ο Μεσοπόλεμος, πότε ήρθε η εποχή της καταχνιάς, ούτε που το κατάλαβα. Σαν νεράκι από πηγή κύλησαν τα χρόνια, κι εμείς απομένουμε όλο και πιο γερασμένοι, αλλά με την ίδια φλόγα στην καρδιά. Και χαμογελάμε στον ήλιο αισιόδοξοι, παίρνουμε δύναμη απ' τα όνειρά μας και την υπομονή μας, και έτσι δε μας λείπει σχεδόν τίποτα. Γιατί σε όλους μας λείπει κάτι.

Κάτι μικρό ή κάτι μεγάλο. Πάντως κάτι.

Εξακολουθώ να διαμένω στη Γλυφάδα, το απόμερο παραθαλάσσιο χωριουδάκι νοτίως των Αθηνών. Πριν από την Κατοχή ήταν μια ωραία λουτρόπολη, ένας τόπος ανέφελος που μύριζε αλμύρα και πευκοβελόνες. Υπήρχε ο κινηματογράφος «Μαϊάμι» στη μικρή πλατεία, υπήρχαν οι παραθεριστές που νοίκιαζαν τις πέτρινες κατοικίες της ακτογραμμής, υπήρχε το εξοχικό κέντρο «Τρουβίλ» πλησίον του Αγίου Κωνσταντίνου, το οποίο γέμιζε από χαρούμενες οικογένειες και ερωτευμένους. Ελάχιστα λεωφορεία έφταναν ως εδώ, μα ο οικισμός μας, για όσους τον είχαν ανακαλύψει, ήταν όαση γαλήνης.

Ύστερα ήρθαν οι Γερμανοί, οι βόμβες τους γκρέμισαν το εκκλησάκι μας, ο τόπος ερήμωσε, μείναμε μοναχά οι μόνιμοι κάτοικοι.

Πολλά σπίτια επιτάχθηκαν, όχι το δικό μου ευτυχώς. Ποιος μεγαλωμένος στις βερολινέζικες σάλες θα ήθελε τρία ταπεινά δωμάτια που δώδεκα μήνες τον χρόνο βρέχονται απ' το κύμα; Το σπίτι μου μοιάζει με γιγαντιαίο φθαρμένο βότσαλο, έτσι όπως στέκει απομονωμένο στην ακροθαλασσιά. Βρίσκεται ακριβώς στην είσοδο του οικισμού από τη μεριά του Φαλήρου, είναι το πρώτο μετά την γκριζα ταμπέλα που γράφει «Γλυφάδα». Ωστόσο με δυσκολία το διακρίνει κανείς ερχόμενος με αυτοκίνητο. Το κρύβουν τα επτά πελώρια πεύκα που ορθώνονται σφιχταγκαλιασμένα πάνω από το περιβολάκι μου και κατά μήκος του χωμάτινου δρόμου. Άλλο δέντρο δεν υπάρχει σε ακτίνα διακοσίων μέτρων, μόνο χωράφια και έρημες ακτές, ακόμη λοιπόν το περιγράφουν κάποιοι σαν «Το σπίτι κοντά στα επτά πεύκα».

Ναι, σε αυτό το σπίτι συνεχίζω να κατοικώ. Έχω τα επτά πεύκα, τις κολοκυθιές και τις ντοματιές μου, τον παφλασμό της θάλασσας και τα όνειρα που τρέφει η μοναξιά μου. Κι έτσι δε μου λείπει σχεδόν τίποτα. Γιατί μου λείπει κάτι.

Έχω επίσης και τη γυναίκα με τα θλιμμένα μάτια, που ζει στο σπίτι πάνω από τον μύλο. Κάθε πρωί διανύω το ενάμισι χιλιόμετρο ακτογραμμής που με χωρίζει από την καγκελόπορτά της, μπαίνω σε ένα μακρόστενο σαλόνι καλυμμένο με φλοκάτες και τη βρίσκω σιωπηλή στην κουνιστή πολυθρόνα της να ατενίζει τον βαθύ γαλάζιο ορίζοντα της θάλασσας. Δεν ξέρω τι σκέφτεται, ουδέποτε έχει μοιραστεί το παραμικρό μαζί μου. Απλώς μου λέει: «Διάβασε», και πιάνω ένα από τα βιβλία που είναι αφημένα στο τραπεζάκι, το ανοίγω και της διαβάζω. Ξενόπουλο, Τζέν Όστεν, Ουγκώ, Ντίκενς. Οι ίδιες μυθιστορίες για πονεμένους βίους και ανέφικτες αγάπες. Ξανά και ξανά.

Από το καλοκαίρι του 1926 της διαβάζω, και εκείνη πάντα με ακούει ασάλευτη, κοιτώντας έξω τα καϊκία που σκίζουν το μπλε χαλί του Αργοσαρωνικού. Έπειτα, όταν κοντεύει μεσημέρι, ψελλίζει: «Αρκετά για σήμερα», σηκώνεται, μου προσφέρει

κάποιες φορές λαχανικά και φρούτα από τον κήπο της, αγγίζει απαλά το μπράτσο μου και με ξεπροβοδίζει.

Το μόνο που γνωρίζω γι' αυτήν είναι ότι ζει εδώ από τότε που ο οικισμός λεγόταν Πυρναρή, προτού δηλαδή μετονομαστεί σε Γλυφάδα εξαιτίας του γλυφού νερού που βρέθηκε κατά τη διάνοιξη ενός πηγαδιού στις αρχές της δεκαετίας του είκοσι. Τίποτε άλλο δεν είναι γνωστό για το παρελθόν της.

Εικασίες φυσικά κυκλοφορούν, και η πιο διαδεδομένη είναι ότι κάποτε, πριν από πάρα πολλά χρόνια, ερωτεύτηκε έναν άντρα ο οποίος χάθηκε από τη ζωή της. Κι αυτός ο άτυχος έρωτας, λένε, της μαράζωσε την καρδιά και έφερε θλίψη παντοτινή στα μάτια της. Είναι μια άποψη που δεν τη βρίσκω ουδόλως υπερβολική, αφού κάτι ξέρω κι εγώ από τα παιχνίδια της μοίρας. Πάντως δεν ξεμυτίζει από το σπίτι της. Πρωί βράδυ κάθεσαι στην πολυθρόνα και αγναντεύεις τα κύματα.

Τι άλλο να προσθέσω; Είμαι καλά, χαίρω άκρας υγείας, για την ώρα τουλάχιστον.

Και επιπλέον αισθάνομαι μια παρηγοριά όταν δύο τρεις φορές ετησίως ανοίγω τούτο το σημειωματάριο και γράφω. Αυτές οι λεξούλες είναι κάτι σαν σφραγίδα για το ότι υπάρχω ακόμη.

Βεβαίως εξακολούθω να θέλω να γράψω εκείνο το γράμμα. Το γράμμα που σκέφτομαι εδώ και τόσα χρόνια.

Παλαιότερα με σταματούσε η λογική και αναρωτιόμουν τι νόημα θα είχε ένα τέτοιο γράμμα; Τώρα με σταματάει ο πόλεμος. Με τους Γερμανούς πάνω απ' το κεφάλι μας ζούμε σε έναν κόσμο γεμάτο σκοτάδι. Δεν είναι εποχή για ελπίδες.

Ίσως μια μέρα φωτεινή, αν έρθει ποτέ, να το κάνω.

Ίσως τότε βρω το κουράγιο και το γράψω. Για τα δικά μου θλιμμένα μάτια.

Ναι, με τα όνειρα ξοδεύεται ο καιρός, νιώθουμε ότι δε μας λείπει σχεδόν τίποτα.

Ακόμη κι αν μας λείπει κάτι.

...Και ασφαλώς ενθυμούμεθα οι περισσότεροι τον κύριον Αριστίδην Τσόκον, εκείνην την συμπαθεστάτην φιγούραν της Πλατείας Συντάγματος. Ως σερβιτόρος υπήρξε υποδειγματικός εις τον χειρισμόν του δίσκου, ευπρεπέστατος και λίαν ευγενής, ένας υπάλληλος που μετουσίωσεν εις τέχνην την εκτέλεσιν της παραγγελίας. Είναι ιδιαιτέρως λυπηρόν ότι ο εν λόγω εκάθη υπό τοιαύτας μυστηριώδεις συνθήκας, θύμα και εκείνος της μαύρης ιστορίας της πατρίδος μας.

Και τώρα, ας περάσουμε εις το επόμενο ζήτημα, το οποίον είναι...

Από τα πρακτικά συνεδρίασης
του Συλλόγου Εμποροϋπαλλήλων,
λίγα χρόνια μετά την έκβαση των γεγονότων.

Απελευθέρωση 1944

Οι Γερμανοί φεύγουν. Εγκαταλείπουν την Αθήνα με το πρώτο φως του ήλιου. Χάνονται σαν φαντάσματα μέσα στη σκόνη των κακοτράχαλων δρόμων. Ξεκουμπίζονται όλοι τους, η αιμοσταγής ηγεσία, τα τέρατα της Γκεστάπο, οι δολοφόνοι των Ταγμάτων Ες-Ες. Το θεριό ψυχορραγεί και γυρνάει άρον άρον στην τρύπα του.

Μπροστά οι μοτοσικλετιστές, πιο πίσω οι μαύρες λιμουζίνες των στρατηγών και τα καμιόνια με τους στοιβαγμένους φαντάρους, στην ουρά τα τεθωρακισμένα οχήματα. Μια ολιγομελής αντιπροσωπεία της Βέρμαχτ καταθέτει στεφάνι στον Άγνωστο Στρατιώτη, κατόπιν τυλίγει βιαστικά τρεις σημαίες με τη σβάστικα και τρέχει να ενσωματωθεί στην πομπή, που η κορυφή της έχει ήδη περάσει την Πλατεία Ομονοίας προς την Ιερά Οδό.

Το ίδιο κάνει και η φρουρά της Ακρόπολης. Υποστέλλει το σύμβολο κατοχής που κυμάτιζε επί τριάντα χρόνια στον Ιερό Βράχο και σπεύδει να ενωθεί με το κύριο σώμα της αποχώρησης.

Οι Γερμανοί φεύγουν και, αίφνης, τούτο το ηλιόλουστο φθινοπωρινό πρωινό, η ζωή δείχνει και πάλι όμορφη. Είναι Πέμπτη 12 του Οκτώβρη. Οι χίλιες διακόσιες εξήντα τέσσερις μέρες σκλαβιάς ανήκουν στο παρελθόν.

Εκείνος εξακολουθεί να σερβίρει καφέδες.

«Κύριε Αριστείδη μου, έναν βαρύ γλυκό, σε παρακαλώ!»

«Έφτασε, κύριε Ελύτη». Αφήνει ένα καθαρό σταχτοδοχείο στο τραπέζι του ποιητή και φεύγει σβέλτα για την κουζίνα.

Από νωρίς ο κόσμος συρρέει ασταμάτητα, επικρατεί το αδιαχώρητο. Μέχρι να φτάσει στα μισά της πολύβουης αίθουσας έχει πάρει άλλες έξι παραγγελίες. Δεν τις σημειώνει στο τεφτέρι του. Έχει ακόμη την ικανότητα να τις θυμάται με ακρίβεια. Σκέτος· με ολίγη· μέτριος· ολίγον· μέτριος· γλυκύ βραστός. Μισόν αιώνα σερβίρει καφέδες και ουδέποτε έκανε λάθος σε παραγγελία, τα κατάφερε ακόμη και τις δύσκολες φασαριόζικες Κυριακές πριν από τους δύο πολέμους, τότε που αυτή εδώ η σάλα ήταν το κέντρο του σύμπαντος. Όχι, συνεχίζει να μην ξεχνάει. Το γήρας μπορεί να του έχει κλέψει όνειρα, αλλά όχι τη μνήμη. Η μνήμη παραμένει το μεγάλο του όπλο. Και η μεγάλη του δυστυχία ασφαλώς.

«Ορίστε ο καφές σας, κύριε Ελύτη». Αποθέτει το αχνιστό φλιτζάνι και το ποτήρι με το κρύο νερό.

Ο Ελύτης δείχνει εκστασιασμένος, όπως όλοι. Γελάνε και τα αυτιά του, που λέει ο λόγος. «Τι μέρα κι αυτή, ε; Δε συμφωνείς, κύριε Αριστείδη; Τι μέρα!»

«Μάλιστα, κύριε. Είναι μια υπέροχη μέρα».

Κάθε λεπτό που περνάει οι ζητωκραυγές από την πλατεία γίνονται όλο και πιο δυνατές. Μια απέραντη λαοθάλασσα κατακλύζει το κέντρο της πόλης. Γαλανόλευκες σημαίες ανεμίζουν. Ωχρά εξαθλιωμένα πρόσωπα κλαίνε από χαρά. Κορίτσια φορτωμένα με άνθη τραγουδούν τον Εθνικό Ύμνο. Από έναν τηλεβόα ηχεί μια στεντόρεια γυναικεία φωνή: «Να καθαρίσουμε τις γειτονιές, να τις στολίσουμε για τα χρόνια της λευτεριάς!» Το πλήθος παραληρεί. Τέρμα η υποταγή σε κάθε Χανς και σε κάθε Γιόχαν, τέρμα ο φόβος και η οδύνη. Στα τσακίδια όλοι τους.

Αυτοί οι αιμοποτισμένοι δρόμοι ανήκουν ξανά στους Έλληνες. Ένα τσούρμο παιδιά, αδύνατα σαν κλαράκια, με δέρμα άσπρο όπως η κιμωλία, έχουν σκαρφαλώσει στην οροφή ενός τροχιοδρομικού οχήματος υψώνοντας τις ισχνές γροθιές τους.

«Και επιτέλους καφές αληθινός!» συμπληρώνει πανευτυχής ο Ελύτης με την πρώτη γουλιά. «Χορτάσαμε ρεβίθι, δεν πήγαινε άλλο!»

«Μόνο ρεβίθι;» πετάγεται ο Χριστόφορος Νέζερ από το τραπέζι των ηθοποιών παραδίπλα. «Και κριθάρι...»

«Και λούπινο», προσθέτει ο Βασίλης Λογοθετίδης, που κάθεται πλάι του.

Ρεβίθι, κριθάρι και λούπινο. Αυτά ήταν τα υποκατάστατα του καφέ τούτη τη μαύρη τριετία. Μέχρι την περασμένη Δευτέρα, όπου έφτασε με τη βοήθεια ενός εγγλέζικου συνδέσμου η πρώτη ευλογημένη προμήθεια. Οκτώ μεγάλα σακιά που τα ξεφόρτωσε τη νύχτα ο κύριος Αριστείδης μαζί με το αφεντικό του, και τα πήγε στο πίσω μέρος του καταστήματος για να αρχίσουν οι μικροί χειροκίνητοι μύλοι να καβουρδίζουν όπως παλιά.

«Πιάσε άλλον έναν, κύριε Αριστείδη».

Υποκλίνεται. Σπεύδει. Εξακολουθεί πρόθυμα να υπηρετεί.

Βρισκόμαστε στο *Καφενείον Ζαχαράτου*, το θρυλικό απομεινάρι της παλιάς Αθήνας, το οποίο με πείσμα έχει επιβιώσει από κάθε δίνη της Ιστορίας τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Είναι τόπος προσευχής σε κάθε λογής χαρμάνια, και παραμένει στο ίδιο ακριβώς σημείο από το μακρινό 1895. Γωνία Βασιλέως Γεωργίου Α' και Σταδίου.

Στις δύο ευρύχωρες σάλες με τους κρυστάλλινους πολυελαίους έχουν παρευρεθεί κάμποσες γενιές Ελλήνων, πάντοτε υπό τη διακριτική εποπτεία του κυρίου Αριστείδη. Πολιτικοί. Δικαστές. Διανοούμενοι. Πρίγκιπες. Μεγαλέμποροι. Καλλιτέχνες. Δημοσιογράφοι. Απλοί βιοπαλαιστές.

Όσο υπάρχει το *Καφενείον Ζαχαράτου*, υπάρχει και ο Αριστείδης Τσόκος. Πορεύτηκαν μαζί μέσα στον χρόνο· είναι ο μακροβιότερος υπάλληλος της επιχείρησης. Η ιστορία του Καφενείου εμπεριέχει την ιστορία του κυρίου Αριστείδα και τούμπαλιν.

«Πρώτη φορά βλέπω τέτοιο συνωστισμό στο μαγαζί, είμαστε υπερπλήρεις», του ψιθυρίζει λαχανιασμένος ο Θωμάς, το νεαρό γκαρσόνι που δεν έχει ζήσει τις αντίστοιχες προπολεμικές δόξες. Έπιασε δουλειά μόλις πέρυσι, τον δύσκολο χειμώνα του '43. «Μακάρι να είχαμε κι άλλα τραπέζια να βγάλουμε έξω».

«Κι αυτά μια χαρά είναι», λέει εκείνος ρίχνοντας το βλέμμα στο εξωτερικό τμήμα του καταστήματος. Δεκαοκτώ τραπέζια γεμάτα, δεκαοκτώ συντροφίες που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ασύλληπτης γιορτής. «Τράβα να πάρεις παραγγελίες, παιδί μου, κάποιοι περιμένουν».

Ο υπαίθριος χώρος του Καφενείου καταλαμβάνει όλο το βορινό τμήμα της Πλατείας Συντάγματος, που λίγο πριν από το μεσημέρι μοιάζει να φλέγεται από λευτεριά. Τεράστια πανό του ΕΑΜ έχουν υψωθεί με φόντο τον γαλάζιο ουρανό, συνθήματα για μια νέα Ελλάδα δονούν την καρδιά της πόλης. Ακόμη και οι καθήμενοι θαμώνες τραγουδούν. Είναι μια τελετουργία ομοψυχίας, που θα άξιζε να παγώσει εις το διηνεκές. Οι πάντες συμπεριφέρονται σαν αδέρφια.

Κάθε φορά που βρίσκει την ευκαιρία, ο κύριος Αριστείδης στρέφει τη ματιά του πέρα από τις τζαμόπορτες και απενίζει με δέος, όπως κάνουν οι παρέες των πελατών, το τεράστιο πλήθος που έχει γεμίσει ασφυκτικά την πλατεία.

Προσπαθεί να εστιάσει στα πρόσωπα, στις φιγούρες των ανθρώπων.

Βλέπει άντρες, γυναίκες, παιδιά. Ένα λιβάδι από φουστάνια ξέθωρα, πανωφόρια τριμμένα και τραγιάσκες ποτισμένες με ιδρώτα.

Πού να είσαι άραγε; Γιατί δε βρίσκεσαι κι εσύ εδώ, σε αυτή τη γιορτή, μαζί με όλους τους άλλους;

Τα χείλη του συσπώνται λιγάκι.

Δεν έπαψε ποτέ να την αναζητά, στους δρόμους, στις πλατείες, σε αίθουσες κινηματογράφου, στα πάρκα. Πάντα είχε τον νου του μήπως και τη συναντήσει τυχαία. Είκοσι τρία χρόνια ξει μακριά της, είκοσι τρία χρόνια τη γυρεύει απελπισμένα. Κι έτσι, κινείται με όση αντοχή τού απομένει μες στη θολή από τον καπνό ατμόσφαιρα της αίθουσας και, όποτε ξεκλέβει μια στιγμή ανάπαυλας, κοιτάζει στο βάθος τον κόσμο που λούζεται από το φως της φαντασμαγορικής ημέρας, ψάχνοντας τη γυναίκα που ακόμη τον στοιχειώνει.

Ήσων ο φάρος μου.

Ένωθα την ανάσα σου πάνω μου και έμενα βουβός σαν καταδικασμένος. Και αυτή η βουβαμάρα έγινε όντως η καταδίκη μου.

«Κύριε Αριστείδη, τι θα γίνει; Θα σερβιριστούμε;»

«Μάλιστα, αγαπητέ, έρχεται!»

*Είναι εβδομήντα δύο ετών και, παρά την καταπόνηση που νιώθει στα κόκαλά του, παραμένει σχετικά ευκίνητος, αν και όχι τόσο ευθυτενής όσο ήταν την εποχή της χρυσής ακμής του. Κάποτε δρασκελούσε το Καφενείο σαν αληθινός πρίγκιπας. Τις έξι συνεχόμενες χρονιές που ανακηρύχτηκε κορυφαίος σερβιτόρος των Αθηνών μέσα από τις κάλπες που είχαν στηθεί στο κάτω μέρος της πλατείας, όλοι είχαν να το λένε για τον αρχοντικό τρόπο με τον οποίο περιποιόταν τους θαμώνες. Μέχρι και ο Εμμανουήλ Ροΐδης τον είχε αναφέρει σε ένα άρθρο του: *Ο κύπτων υπεράνω του ώμου του, όταν κάθεται παρά τράπεζαν του Καφενείου Ζαχαράτου, βλέπει το μάρμαρον αυτής σκεπασμένον με παντός είδους σχεδιάσματα, και κατόπιν βλέπει τον εξαίρετον σερβιτόρον κύριο Αριστείδην Τσόκον να πλησιάζει στητός ωσάν απεσταλμένος των θεών.* Το χρονικό της δόξας του ήταν εκείνη η λαμπρή περίοδος 1902*

με 1907, όπως φυσικά και οι υπόλοιπες σεζόν που θα ακολουθούσαν μέχρι την αυγή της δεκαετίας του είκοσι. Εντούτοις είχε κάθε λόγο τότε να πλησιάζει στητός τους αδημονούντες θαμώνες. Ήταν νέος και, επιπλέον, είχε εκείνη κοντά του. Και μόνο στην ιδέα ότι μπορεί να τον κοίταζε από κάποιο σημείο του μαγαζιού με τη σκούπα της στο χέρι, ίσιωνε την πλάτη του, ύψωνε το κεφάλι και βημάτιζε σαν να ήταν όντως απεσταλμένος των θεών.

Τώρα πια γέρνει προς τα εμπρός όταν η κούραση τον καταβάλλει. Δεν είναι μόνο ηλικιωμένος, έχει και τις αγιάτρευτες πληγές της καρδιάς του να διαχειριστεί.

Είκοσι τρία χρόνια έχουν περάσει από την τελευταία φορά που την είδε και δίχως την παρουσία της στερείται οποιουδήποτε κινήτρου για να αναβιώσει επακριβώς την περιγραφή του κυρίου Ροΐδη.

Το δικό μου έθνος ήταν εκείνη. Η μοναδική μου πατρίδα.

«Έναν με ολίγη, κύριε Αριστεΐδη!» φωνάζει ο Μήτσος Μυράτ, που μόλις προστέθηκε στη συντροφιά των ηθοποιών.

«Αμέσως!»

Η οχλοβοή στο κατάστημα εντείνεται. Ειδήσεις καταφτάνουν μέσω των νεοφερμένων και εξαπλώνονται σαν πυρκαγιά από τραπέζι σε τραπέζι.

Το στεφάνι που κατέθεσαν οι ναζήδες στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη ποδοπατήθηκε από το πλήθος. Μια ξεκομμένη διμοιρία Γερμανών πρόλαβε να ανατινάξει τη δυτική άκρη της προβλήτας του Πειραιά. Εντός των επόμενων ωρών αναμένεται στο κτίριο της Αστυνομίας Πόλεων ο αντιστράτηγος Παναγιώτης Σπηλιωτόπουλος, ο οποίος εδώ και μερικές μέρες έχει διοριστεί Στρατιωτικός Διοικητής Αθηνών από την κυβέρνηση της Μέσης Ανατολής και τον Γεώργιο Παπανδρέου. Θα τον συνοδεύουν Βρετανοί αξιωματικοί που έφτασαν μυστικά προχθές αργά τη νύχτα.

Όλοι σταματάνε ό,τι κάνουν για να ακούσουν τα νέα και μετά να τα σχολιάσουν – όλοι εκτός από τον γηραιό σερβιτόρο με το λευκό τσόχινο σακάκι, ο οποίος συνεχίζει να επιτελεί με προσήλωση το δικό του καθήκον. Ένα φλιτζάνι εδώ, δύο κανάτες παραπέρα, μια ζωή ταγμένη στην ευχαρίστηση των άλλων.

«Έτσι που πάει, κύριε Αριστεΐδη, μέχρι το Σάββατο θα έχουμε ξεμείνει από αληθινό καφέ», του λέει ο Θωμάς, που πασχίζει να τα φέρει βόλτα με τις παραγγελίες.

«Δεν πειράζει, και να ξεμείνουμε υπάρχει πάντα το ρεβίθι», του αποκρίνεται εκείνος. «Τουλάχιστον ας τον απολαύσει τώρα ο κόσμος, μέρα που είναι». Κοντοστέκεται για μια στιγμή και παρατηρεί το ιδρωμένο πρόσωπο του Θωμά. «Στάσου να σε σκουπίσω λίγο, παιδί μου». Και με το μαντίλι που έχει στην τσέπη του σακακιού του, σφουγγίζει τον μόχθο του γκαρσονιού. Ο Θωμάς θα μπορούσε να είναι εγγονός του, κι έτσι ακριβώς θα φρόντιζε τον εγγονό του αν ήταν κι εκείνος ιδρωμένος. «Ετοιμος», του λέει και τον σπρώχνει μαλακά προς τα τραπέζια της δεξιάς σάλας.

Ο κύριος Αριστεΐδης δεν έχει εγγόνια, ούτε παιδιά. Για την ακρίβεια δεν έχει τίποτα. Μόνο αυτή τη δουλειά, ένα έρρημο σπίτι, τον δύστροπο γείτονα, με τον οποίο παίζει κάνα τάβλι, και τη βασανισμένη του καρδιά.

Είκοσι τρία χρόνια έχω να σε δω και είκοσι τρία χρόνια σε βλέπω κάθε μέρα με τη φαντασία μου. Και σου μιλάω μες στο μυαλό μου, σου ψιθυρίζω όλα όσα δεν μπόρεσα να σου πω τότε.

Το Καφενείον Ζαχαράτου συνταράσσεται ξανά. Εφημερίδες που μέχρι χθες κυκλοφορούσαν παράνομα ή δεν κυκλοφορούσαν καθόλου τώρα αλλάζουν χέρια σαν ψωμί που μοιράζεται σε πεινασμένους. Είναι μεσημβρινές εκδόσεις με τίτλους που αφορούν το σημερινό θαύμα. Η *Ανεξαρτησία* αναγγέλλει: ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΕΙΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑΙ! ΖΗΤΩ Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΛ-

ΛΑΣ! Ο *Απελευθερωτής*, το όργανο της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ, γράφει: ΖΗΤΩ Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ! ΖΗΤΩ Η ΛΑΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΕΛΛΑΔΑ!

Χέρια που ενώνονται, κορμιά που αγκαλιάζονται.

Κάποιος ανεβαίνει σε μια καρέκλα και διαβάζει μεγαλόφωνα τη δεύτερη έκδοση του *Ριζοσπάστη*: «Ο Γερμανός διοικητής και όλο το στρατηγείο του Λυκαβηττού ανεχώρησαν! Η Αθήνα κηρύχτηκε ανοχύρωτη! Ο λαός ξεχύθηκε με σημαίες και ζητωκραυγές στους δρόμους, και...»

Ξάφνου νομίζει πως τη βλέπει. Όλα σβήνουν γύρω του, οι φωνές, ο κόσμος, οι καφέδες. Ναι, εκείνη η κοπέλα που ετοιμάζεται να ανοίξει τη γυάλινη πόρτα και να μπει... Περιεργάζεται το προφίλ της, είναι ολόιδιο, και πανικόβλητος νιώθει να τον εγκαταλείπει το σώμα του. Έχει μείνει κοκαλωμένος στη μέση της αίθουσας, με τον δίσκο να τρεμοπαίζει στα χέρια του.

Ύστερα όμως η κοπέλα γυρίζει ανφάς και τίποτα δεν είναι ίδιο. Υπάρχει κάποια αμυδρή ομοιότητα, αλλά αρκετή μόνο για να προξενήσει την ευπιστία ενός γέρου. Πώς θα μπορούσε να είναι αυτή; Τούτη η γυναίκα που περνάει το κατώφλι του καφενείου είναι δύο γενιές νεότερη από το πλάσμα που έχει στην καρδιά του. Πόσο ανόητος αισθάνεται! Να έχει φτάσει εβδομήντα δύο ετών και να ελπίζει ακόμη ότι θα την ξαναδεί! Ξεροκαταπίνει, παίρνει βαθιά αναπνοή και σπεύδει να ξεφορτώσει τον δίσκο.

Μες στον αναβρασμό, η κοπέλα που μόλις μπήκε γνέφει σ' έναν νεαρό στο γωνιακό τραπέζι της αριστερής σάλας και τρέχει προς το μέρος του. Αμέσως το αγόρι τινάζεται όρθιο, σπεύδει κι αυτό καταπάνω της, και πέφτουν με ορμή ο ένας στην αγκαλιά του άλλου, σαν τον Κλαρκ Γκέμπλ και τη Βίβιαν Λι στο *Όσα Παίρνει ο Άνεμος*.

Η σκηνή προκαλεί ένα πηγαίο χειροκρότημα που ακούγεται ως τα πέρατα του κόσμου. Οι πάντες γελούν – ακόμη κι ο

κύριος Αριστείδης, αν και το δικό του γέλιο είναι κάπως πονεμένο.

«Μπράβο! Μπράβο!» αναφωνεί ο Ελύτης. «Μιλημένα τα σώματα και οι βάρκες που έγκρουσαν γλυκά!* Όσοι είναι ερωτευμένοι σήμερα, έχουνε διπλή γιορτή! Δεν υπάρχει ωραιότερο πράγμα απ' το να βλέπεις δύο ανθρώπους να μιλάνε τη γλώσσα του έρωτα».

Ο κύριος Αριστείδης δεν έχει σταματήσει να μαλώνει τον εαυτό του που πίστεψε σε κείνη την παραίσθηση, ωστόσο τώρα είναι συγκλονισμένος. Τα λόγια του ποιητή στράγγιξαν όλες του τις αντοχές.

Βλέπει τον Ελύτη να ψαρεύει από την τσέπη του παντελονιού του ένα κατοχικό χαρτονόμισμα και έπειτα να φοράει το πανωφόρι του, έτοιμος να αποχωρήσει.

Αφήνει τον δίσκο στον πάγκο, στρώνει τα πέτα του σακακιού του και ξεχύνεται ανάμεσα στα τραπέζια για να προφτάσει τον ποιητή ο οποίος έχει ήδη ανοίξει την πόρτα.

«Απ' το Πανεπιστήμιο, απ' τις Τράπεζες, απ' όλα τα κέντρα οι τηλεβόες του ΕΛΑΣ σαλπίζουν το χαρμόσυνο μήνυμα», εξακολουθεί να διαβάζει από την εφημερίδα ο τύπος πάνω στην καρέκλα. «Χρόνια παλεύαμε να έρθεις. Γεμάτα τα νεκροταφεία μας, γκρεμισμένα τα σπίτια μας, χτικιό στα στήθη μας και κουρέλια σκεπάζουν το κορμί μας. Μα κοίταξέ μας! Φτερουγίζομε, λάμπομε! Η περηφάνια αιωρείται σαν φωτοστέφανος στον αγωνιστών τα κούτελα. Είμαστε εμείς που νικήσαμε τη σκλαβιά! Εμείς που σπάσαμε τις αλυσίδες! Εμείς που χύσαμε το αίμα μας! Εμείς που θα σε ξαναχτίσομε Ελλάδα λεύτερη!»

* Τα λόγια αυτά ο Οδυσσέας Ελύτης θα τα έκανε στίχους, δεκαετίες αργότερα (*Το Μονόγραμμα*, Εκδόσεις Ίκαρος, 1972). Απόδειξη ότι μια στιγμιαία έμπνευση μπορεί να μείνει γραμμένη στο μυαλό ενός ποιητή για πολύ καιρό.

Κι άλλο χειροκρότημα, κι άλλα δάκρυα.

«Κύριε Ελύτη».

Τον προλαβαίνει στο πεζοδρόμιο της Σταδίου.

Γύρω τους κόσμος αμέτρητος. Άνθρωποι πανηγυρίζουν, χωνιά αντιλαλούν, ένα έθνος που έχει αφεθεί στον ήλιο του Οκτώβρη.

«Τι συνέβη, μήπως άφησα λιγότερα χρήματα;» ρωτάει απορημένος ο Ελύτης.

«Όχι, όχι», κάνει ο κύριος Αριστείδης, και αναστενάζει για να βρει τη δύναμη ώστε να υποβάλει το ερώτημα που τον καίει, ύστερα όμως μετανιώνει, κάνει ένα βήμα πίσω, πώς να μιλήσει σε έναν ξένο για κάτι τόσο προσωπικό του; – Νιώθει πάλι ανόητος, μικρόμυαλος, εδώ η χώρα γιορτάζει κι αυτός...

«Πείτε μου, κύριε Αριστείδη», τον προτρέπει χαμογελώντας ο ποιητής και με μια αυθόρμητη κίνηση ακουμπάει φιλικά το χέρι του στον ώμο του σερβιτόρου. Είναι η τρυφερή αυτή χειρονομία που τελικά δίνει κουράγιο στον κύριο Αριστείδη. Για μια στιγμή μένει πάλι βουβός. Κατόπιν εισπνέει, εκπνέει και ξεγυμνώνει την ψυχή του.

«Συγχωρέστε με», του λέει δειλά, «αναφέρατε κάτι για τους ερωτευμένους πριν».

«Μάλιστα».

«Το σχόλιό σας ήταν το εξής: ότι δεν υπάρχει ωραιότερο πράγμα απ' το να βλέπεις δύο ανθρώπους να μιλάνε τη γλώσσα του έρωτα».

«Ναι, δε συμφωνείτε;»

«Απολύτως».

«Λοιπόν;»

Ο Ελύτης αναγκάζεται λόγω της φασαρίας να αποκρίνεται δυνατά, ενώ ο κύριος Αριστείδης, από ντροπή μην τον ακούσουν, σκύβει στο αυτί του συνομιλητή του σαν να μοιράζεται ένα απόρρητο κρατικό μυστικό.

«Θα ήθελα να μάθω, κύριε Ελύτη. Ας υποθέσουμε ότι υπήρξε κάποτε ένας άντρας που αγαπούσε σφόδρα μια γυναίκα και δεν της το εξέφρασε ποτέ. Και ας εικάζουμε ότι η εν λόγω γυναίκα αισθανόταν κι αυτή μια συμπάθεια προς τον συγκεκριμένο άντρα και ούτε η ίδια προέβη σε κάποιου είδους εξομολόγηση...»

«Μάλιστα».

Ο κύριος Αριστείδης ορθώνει τη ράχη του και πασχίζει, από αξιοπρέπεια, να δείξει αγέρωχος, όπως παλιά. Μέσα του καταρρέει από συστολή, εντούτοις η παρόρμηση γαργαρίζει ακόμη στον λαιμό του και, αφού έφτασε μέχρι εδώ, θα το πάει μέχρι τέλους.

«Εννοώ, πραγματικά δεν ειπώθηκε ποτέ τίποτα ανάμεσά τους. Έζησαν κάπου είκοσι χρόνια ο ένας κοντά στον άλλο, είχαν όλο αυτό το άπλετο διάστημα να μιλήσουν για ό,τι αισθάνονταν... δύο ολόκληρες δεκαετίες, είναι πολύς ο καιρός, κύριε Ελύτη... κι όμως, τα 'φερε έτσι η ζωή τότε, που δεν κατάφεραν να ανοίξουν την καρδιά τους». Πλέον δείχνει ελάχιστα αγέρωχος. Έχει κυρτώσει. «Πώς θα χαρακτηρίζατε λοιπόν, με τη ματιά του ποιητή, αυτούς τους δύο ανθρώπους που δε μίλησαν ποτέ τη γλώσσα του έρωτα, ενώ κάτι βαθύ ίσως τους συνέδεε;»

Ο Ελύτης απλώνει τώρα και τα δυο του χέρια στους γερούτους κουρασμένους ώμους που κρέμονται απέναντί του.

«Αχ, κύριε Αριστείδη μου», του λέει και σηκώνει τον δείκτη του ψηλά, προς τον ηλιόλουστο ουρανό. «Κοιτάξτε τα αηδόνια. Πόσο όμορφα πετούν στο φως της υπέροχης σημερινής ημέρας. Είναι μικρά το δέμας, αλλά γλυκόλαλα όσο η ζωή, και το μόνο που ζητούν είναι να αναπνέουν ελεύθερα και να υμνούν την πλάση με το τραγούδι τους. Και ο άνθρωπος ένα αηδόνι είναι, κύριε Αριστείδη μου. Ανεξάρτητα από την κατεύθυνση που θα πάρει αργότερα στη ζωή του, γεννιέται για να ζήσει σαν αηδόνι». Φτιάχνει τον γιακά του, κατεβάζει λίγο

το κασκέτο του, είναι μια ανάσα πριν τραβήξει τον δρόμο του. «Μέσα από το πρίσμα της ποίησης λοιπόν», καταλήγει, «θασας απαντούσα ότι εκείνος ο άντρας και εκείνη η γυναίκα είναι δύο αηδόνια που δεν τραγούδησαν ποτέ».

Και φεύγει βουτώντας μέσα στην κοσμοπλημμύρα.

Λες και μαρμάρωσε, ο κύριος Αριστείδης απομένει για μερικά λεπτά ασάλευτος στο πεζοδρόμιο, να δέχεται αδιαμαρτύρητα τις σπρωξιές και τα σκουνητήματα από τον κόσμο γύρω του. Κοιτάζει πέρα ψηλά τα αηδόνια, γυρεύοντας ένα που να του μοιάζει, ένα που να είναι μοναχικό, θλιμμένο, σιωπηλό.

Ύστερα κάνει μεταβολή και επιστρέφει στον ναό των χαρμανιών όπου σπατάλησε τη ζωή του.

Δελτίον παλαιότητας

Το φθινόπωρο του 1944, τις ταραγμένες εκείνες εβδομάδες πριν θεωρηθεί νεκρός ο Αριστείδης Τσόκος, το *Καφενείον Ζαχαράτου* απέπνεε μεν την αίγλη των παλιών καλών καιρών, μα ήταν γεμάτο και από τα σημάδια του χρόνου, όπως τα περισσότερα αθηναϊκά κτίρια του δεκάτου ενάτου αιώνα που άντεξαν το καταστροφικό πέρας των Γερμανών.

Από μακριά το διώροφο κτίσμα με τα κόκκινα κεραμίδια, που κάποτε ήταν η οικία ενός φημισμένου γιατρού, εξακολουθούσε να δείχνει μεγαλόπρεπο. Το κατάστημα βρισκόταν στο ισόγειο και οι τζαμαρίες του έπιαναν όλη τη γωνία στο βορειοδυτικό τόξο της πλατείας, παρέχοντας άνετη θέα και στους δύο δρόμους, τη Γεωργίου Α΄ και τη Σταδίου. Υπήρχε ακόμη η επιγραφή με τα μεγάλα μαύρα γράμματα, όπως υπήρχε ακόμη και η τέντα από καραβόπανο που δημιουργούσε ωραίο σκίαστρο στην πρόσοψη. Εάν ωστόσο πλησίαζες αρκετά και στεκόσουν λόγου χάρη στο σημείο όπου έγινε η συζήτηση του κυρίου Αριστεΐδη με τον Ελύτη, θα διέκρινες ίσως το αποτύπωμα που είχαν αφήσει στο πέρασμά τους τα σχεδόν πενήντα συναπτά έτη λειτουργίας και ιδίως οι αμείλικτες μέρες του πρόσφατου παρελθόντος. Η τέντα ήταν σκισμένη στις άκρες. Η τζαμαρία σε κάποια σημεία είχε ένα μόνιμο θάμπωμα. Και

η επιγραφή με την επωνυμία της επιχείρησης ήταν στα γράμματα *N, Z* και *X* διάστικτη από σφαίρες.

Σε γενικές γραμμές όμως η εικόνα είχε μείνει αναλλοίωτη όλες αυτές τις δεκαετίες.

Ανοίγοντας τη δίφυλλη πόρτα της εισόδου, που ήταν η ίδια από το 1895, ένωθες το μεγαλείο μιας ολόκληρης εποχής που πάλευε να μείνει ζωντανή. Οι δύο σάλες, που χωρίζονταν από ένα στενόμακρο χολ, συνιστούσαν μια ενιαία ψηλοτάβανη αίθουσα, στο βάθος της οποίας δέσποζε ένας ξεθωριασμένος καθρέφτης. Τρεις κάθετες σειρές από επτά μαρμάρινα και ξύλινα τραπέζια ήταν παραταγμένα στην κάθε σάλα, κι έτσι μπορούσες να απολαύσεις τον καφέ σου είτε προς τη μεριά του ξενοδοχείου *Μεγάλη Βρετανία* είτε προς την πλευρά της Σταδίου.

Φυσικά το σμάλτο της φθοράς ήταν διάχυτο και στο εσωτερικό του καταστήματος, αν ήσουν αρκετά παρατηρητικός. Στους τέσσερις πολυελαίους τα κρύσταλλα είχαν θαμπώσει. Η ταπετσαρία στους τοίχους είχε ξεφτίσει διάσπαρτα. Και οι κόκκινες βελούδινες κουρτίνες, που ήταν συνήθως μαζεμένες, είχαν χάσει τη λάμψη που διέθεταν μια φορά κι έναν καιρό.

Οι τουαλέτες βρισκόνταν στο πίσω μέρος, απέναντι από την κουζίνα και το εργαστήριο καβουρδίσματος. Ήταν οι δύο κατάμαυρες πόρτες αριστερά, στο τέρμα του διαδρόμου, και έφεραν ραγισματιές που είχαν προκληθεί κάτι νύχτες ξέφρενης οινοποσίας από τις μπότες μεθυσμένων αγροίκων της Γκεστάπο.

Υπήρχε επίσης και ένα τμήμα στον πρώτο όροφο, το αποκαλούμενο πατάρι, που τα πρώτα χρόνια λειτουργούσε ως πριβέ αίθουσα μπιλιάρδου. Το 1907 έγινε κάτι σαν αποθήκη, ένα δωμάτιο που το χρησιμοποιούσαν μόνο οι υπάλληλοι. Εκεί άλλαζε κάθε μέρα ο κύριος Αριστείδης. Και εκεί άφηγε κάποτε τη σκούπα της η γυναίκα με την οποία ήταν ερωτευμένος.

Στις 12 Οκτωβρίου 1944 κανείς δεν πρόσεξε όλα αυτά τα

σημάδια του χρόνου στις τέντες και στα ντουβάρια, όπως κανείς συνήθως δεν προσέχει τις βαθιές πληγές των ανθρώπων.

Ήταν όλοι τους αφιονισμένοι, ευτυχισμένοι, ονειροπαρμένοι.

Εντούτοις αυτή ακριβώς ήταν η εικόνα που παρουσίαζε το *Καφενείον Ζαχαράτου* τις τελευταίες εβδομάδες που εργάστηκε ο Αριστείδης Τσόκος. Το θυελλώδες εκείνο διάστημα πριν χαθούν τα ίχνη του για πάντα.

Μέχρι πού θα έφτανε ένας άντρας για να ξαναβρεί τη γυναίκα της ζωής του; Ανάμεσα από πόσες σφαίρες θα μπορούσε να περάσει, πόσους φλογισμένους δρόμους θα τολμούσε να διαβεί;

ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1944. Οι Γερμανοί αποχωρούν από την Αθήνα. Η απελευθέρωση φέρνει λύτρωση, αλλά και διχασμό. Εμφύλια πάθη ξυπνούν, η Ελλάδα οδεύει προς τον όλεθρο ξανά.

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ είναι ο μακροβιότερος σερβιτόρος στο Καφενείον Ζαχαράτου της Πλατείας Συντάγματος. Σεμνός και καλόψυχος ονειρεύεται πάντα την Ευδοξία του, την ευαίσθητη καθαρίστρια που ερωτεύτηκε κάποτε. Καθώς η Αττική παραδίδεται στο χάος, ένα γράμμα θα ζωντανέψει την ελπίδα του να βρεθεί κοντά της. Αλλά ο φοβερός Δεκέμβρης παραμονεύει. Και φαντάζει αδυσώπητος.

ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ απελπισμένου ταξιδιού που έκανε ένας άνθρωπος μες στα Δεκεμβριανά, αναζητώντας τη δική του πατρίδα. Γύρω του ένα σωρό άλλες ιστορίες: το θρυλικό καφενείο και οι θαμώνες του, μυστικά και ψέματα, αδελφός να σκοτώνει αδελφό, προδοσίες και σκευωρίες, το χρονικό της ένοπλης σύγκρουσης, ο Ουίνστον Τσόρτσιλ, η Ελένη Παπαδάκη, ο Οδυσσέας Ελύτης, οι απλοί και βασανισμένοι άνθρωποι που διασταυρώνονται με το βίαιο πεπρωμένο της Ελλάδας.

Τρία χρόνια μετά τη «Δίκη που άλλαξε τον κόσμο», ο πολυβραβευμένος συγγραφέας των μπεστ σέλερ «Ιστορία χωρίς όνομα» και «Φλόγα και άνεμος», επιστρέφει με ένα καθηλωτικό μυθιστόρημα για την αξία της αθωότητας μέσα στο πιο βαθύ σκοτάδι.

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: 8.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 30127